

מבט על, גיליון 697, 14 במאי 2015

חמאס והמדינה האסלאמית: לקראת עימות חזיתי ברצועת עזה?

יורם שוייצר

באחרונה חלה הסלמה ניכרת בעימות בין חמאס לבין גורמי הג'יהאד הסלפי, תומכי 'המדינה האסלאמית' ברצועת עזה. התקריות שהתרחשו בשבועות האחרונים בהקשר זה כללו ירי נק"ל והטמנת מטעני חבלה במבנים ציבוריים וירי רקטות בערים ברצועה ולעבר ישראל. העימות שהתחולל בין אנשי 'המדינה האסלאמית' לבין הפלסטינים תושבי מחנה הפליטים אל-ירמוק בסוריה, ובהם אנשי חמאס, היו גם הם עדות למתיחות הגואה בין הצדדים. על רקע זה עצרו כוחות הביטחון של חמאס בעזה כמה עשרות פעילים סלפים ואף הרסו מסגד סלפי בדיר אל-בלח. בתגובה למעצרים איימו דוברים מטעם ג'מעת אנצאר אל-דוולה אל-אסלאמיה כי אם חמאס לא ישחרר את העצורים (בתוך 72 שעות, כלשון ההודעה), הם יפתחו במערכה כוללת נגדו בכל החזיתות. בינתיים איומים אלה לא מומשו.

המתח בין חמאס לבין ארגונים המשתייכים לזרם הסלפי-ג'יהאדיסטי ברצועת עזה ופועלים במסגרתו ותחת שלטונו, אינו תופעה חדשה. הפערים האידיאולוגיים אשר לאופן ניהולם של אורחות החיים בעזה – בין חמאס הפרגמטי, המשתייך לזרם האחים המוסלמים, לבין הארגונים המשתייכים לזרם הסלפי-ג'יהאדיסטי, הדורשים יישום מידי ואפילו בכפייה של חוקי השריעה על אזרחי הרצועה, כבר הובילו בעבר למחלוקות חריפות ואף לעימותים אלימים בין המחנות. ביטוי בוטה במיוחד לכך התרחש באוגוסט 2009 במסגד ברפיח, שהונהג על ידי השייח' עבד אל-לטיף מוסא, אשר שימש כראש ארגון ג'ונד אנסאר אללה. עבד אל-לטיף הכריז על הקמת אמירות אסלאמית בעזה ובכך קרא תגר על ההגמוניה של ממשל חמאס ברצועה. השייח' המורד אף ניסה לאחד את כלל הפלגים הסלפים בעזה תחת קורת גג אחת. בתגובה למה שנתפס בעיניו כמרידה בשלטונו, פעל חמאס באמצעות כוח צבאי נגד השייח' ואנשיו והרג בהם כעשרים איש. מאז הקפידו שני הצדדים לשמור על דו קיום מתוח, אשר ידע עליות ומורדות והתבסס בעיקר על הבנה בצד הסלפי-ג'יהאדיסטי שלא למתוח את החבל יתר על המידה מול חמאס.

הכרזת אבו באכר אל-בגדאדי על הקמת 'המדינה האסלאמית' ועל עצמו כחליף, לפני כשנה, הובילה שורה של ארגוני ג'יהאד סלפים בעזה להצהיר על תמיכתם ב'מדינה האסלאמית'. חלקם אף נשבעו אמונים לאל-בגדאדי. בין פלגים אלה נמנים 'מג'לס שורא אל-מוג'יהדין', 'אנצאר אל-דוולה אל-אסלאמיה', 'אנצאר אל-שריעה בית אל-מקדס', 'אל-נוסרה אל-מקדסיה', 'לדוולה אל-אסלאמיה'. עם זאת, עד כה לא הצליחו ארגונים אלה להתאחד בהנהגתו של ארגון גג, לזכות בתמיכת 'המדינה האסלאמית' ולהפוך לחלק מהח'ליפות הנשאפת שבדרך – דוגמת 'ויליאת סיני' (המונהג בידי 'אנצאר בית אל-מקדס') ו-'ויליאת מערב אפריקה' (המונהג בידי 'בוקו חראם'). הסיבות לכך כוללות כיתתיות ופלגנות, המאפיינות את הארגונים הפעילים ברצועת עזה; אי-יכולתם של הארגונים לבסס אזור אוטונומי הנשלט על פי חוקי השריעה בהתאם לפרשנות ולדרך בה מתנהלת המדינה האסלאמית; וכן – לחימתם הלא-יעילה בחמאס או בישראל.

ככלל, הלאומיות הדתית הפלסטינית, כסוגיה נבדלת, נדחית על ידי 'המדינה האסלאמית'. לתפיסתה, פתרונה הטריטוריאלי של הסוגיה יבוא עם החלת השריעה על אזור הסכסוך כולו, ואולי כחלק מ'ויליאת סיני'. בהקשר זה יצוין, כי אישים מעזה, חלקם חברי חמאס לשעבר, ממלאים תפקידים בהנהגת 'ויליאת סיני'. רצועת עזה אף משמשת לארגון בסיס לגיוס, לאימון וכן אזור מקלט. כך, למשל, דווח, כי שאדי אל-מניעי, ממנהיגי 'אנצאר בית אל-מקדס', וכן עבדאללה אל-אשקאר, מנהיג 'מג'לס שורא אל-מוג'יהדין', מסתתרים בעזה מפני כוחות הביטחון המצריים. זה הרקע לכך, שבשלב זה לא נראה, כי הבעות התמיכה ב'מדינה האסלאמית' וגילויי ההזדהות עמה מצד הארגונים הסלפים-ג'יהאדיסטים בעזה נענות בהצהרות תמיכה על ידי הנהגת 'המדינה האסלאמית', או שהפלגים בעזה זוכים לסיוע צבאי או כלכלי מטעמה במערכה, שהם מנהלים מול חמאס או מול ישראל. גם ההתקפות הבודדות משטח חצי-האי סיני, שביצע

ארגון 'אנצאר בית אל-מקדס' במהלך העימות שהתחולל בין ישראל לחמאס בקיץ 2014 לאות הזדהות ותמיכה באחיו בצד הפלסטיני, אינן יכולות להיחשב כתמיכה משמעותית במאבק הפלסטיני בכלל ובארגוני הג'יהאד הסלפי בפרט. יתר על כן, עד כה לא ידוע על פעילות מוגברת כלשהי מצד 'המדינה האסלאמית', המיועדת לקדם את המערכה נגד ישראל משטח הרצועה.

כמובן של ישראל יש עניין רב בעימות המתנהל בעזה בין חמאס לבין הגורמים הסלפיים-ג'יהאדיסטים ובפרט באפשרות, כי בשטח הרצועה תתבסס תשתית או שלוחה של 'המדינה האסלאמית' בגיבוי אל-בגדאדי. התפתחות בכיוון זה עלולה לבוא לביטוי גם בתחומה. יש לזכור שחלק מטענותיהם של הארגונים הסלפיים-ג'יהאדיסטים כלפי חמאס מתמקדות בדרישה, כי ינטוש את מדיניות הריסון הצבאי ויחדל להערים קשיים על ניסיונותיהם לשגר רקטות לשטח ישראל ולבצע פעולות טרור נגדה. למרות פעילותו האגרסיבית של חמאס נגד מתנגדיו הסלפיים-ג'יהאדיסטים ברצועת עזה, העימות החזיתי בין המחנות עלול להזין ביקורת, הנשמעת בקרב תושבי הרצועה כלפי חמאס, בשל המצב הכלכלי הקשה באזור והקיפאון בפעולות לשיקום הרצועה מההרס הרב שנגרם בשטחה במהלך מבצע 'צוק איתן'. התעצמות הביקורת וקריאות המחאה מצד גורמי אופוזיציה ברצועה עלולה להוסיף מימד של לחץ על הנהגת חמאס לחמם את זירת הגבול עם ישראל, כדי לאותת לה, שהמצב הכלכלי וההומניטרי ברצועה והיעדר אות לשינוי קרוב לטובה לא יוכל להימשך עד אין קץ, וכי האופציה של חידוש ירי הרקטות מצד פלגים שונים הפעילים ברצועה, ובכלל אלה הארגונים הג'יהאדיסטים-סלפיים, שרירה וקיימת.

המצב המורכב והמאיים שיצרה במזרח התיכון עליית 'המדינה האסלאמית' יצר באזור גם דינמיקה של מפגשי אינטרסים אד-הוק, הכוללים מדינות מזה וארגונים סוררים, שאין להם לגיטימציה בינלאומית, דוגמת חזבאללה ואפילו אל-קאעדה ושלוחתה הסורית 'ג'בהת אל-נוצרה', מזה. היבטים שונים של מפגש אינטרסים זה ניכרים, למשל, על רקע מלחמת האזרחים בסוריה. כך, הן הקואליציה המובלת על ידי ארצות הברית והן חזבאללה, הלוחם לצד כוחותיו של בשאר אל-אסד, נאבקים ב'מדינה האסלאמית'. באופן פרדוקסלי דומה, ישראל וחמאס נמצאים במצב של מעין מפגש אינטרסים אד-הוק, משום עניינם – כל אחד מטעמיו הוא – בבלימת ההתחזקות של השפעת 'המדינה האסלאמית' ברצועת עזה, העלולה לגלוש בהמשך הדרך אף לגדה המערבית. ייתכן, כי במסגרת המאמץ לבלום את התרחבות השפעתה של 'המדינה האסלאמית' ברצועת עזה ובסיני ייווצר שיתוף פעולה עקיף ובלתי מוצהר בין חמאס לבין מצרים, ובין חמאס לבין ישראל. זאת, למרות שמצרים מאשימה בפומבי את חמאס בסיוע לפעילות 'אנצאר בית אל-מקדס' - 'ויליאת סיני', וכן בהסתרתם או למצער באי-מעצם והסגרתם של פעילי הארגון לידה. אף יתכן, שאם חמאס יפעל באופן נחרץ, יעיל וכולל נגד פעילותם של הארגונים הסלפיים בסיני ובתחום הרצועה, יחול שיפור הדרגתי, אף אם מתון, ביחס הנוקשה שמפגין משטרו של הגנרל עבד אל-פתח אל-סיסי כלפי חמאס. אשר לישראל, עצירה מוחלטת של שיגורי רקטות מעזה לשטחה על ידי ארגונים סוררים ובראשם ארגוני הג'יהאד הסלפי, היא מבחינתה תנאי הכרחי להמשך ההקלות שהיא נוקטת במטרה לאפשר שיקום מואץ ברצועת עזה. אם חמאס אכן יוכיח, כי הוא נכון להיכנס לתהליך של רגיעה ארוכת טווח מול ישראל ויסייע למערכה האזורית המתנהלת לבלימת התפשטות 'המדינה האסלאמית', הוא עשוי לצבור נקודות זכות, אשר יאזנו במקצת את דימויו השלילי, שהתעצם ברחבי המזרח התיכון בעקבות המערכה שניהל בקיץ האחרון מול ישראל.

הכותב מבקש להודות לאביעד מנדלבאום ולאב ברא"ס, מתמחים בתכנית לחקר טרור ומלחמה בעצימות נמוכה, על תרומתם לפרסומו של מאמר זה.